

МЕТОДИ ДВОСТОРОННЬОГО ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ У ФІТОПАТОЛОГІЇ ТА ЕНТОМОЛОГІЇ

Анотація. Стаття присвячена методам двостороннього перекладу термінів з фітопатології та ентомології. Здійснено аналіз вже перекладених термінів в цих галузях науки та запропоновано методи перекладу безеквівалентних термінів у фітопатології та ентомології.

Ключові слова: фітопатологія, ентомологія, термін, еквівалентний переклад, перекладацькі трансформації, калькування, транскодування, генералізація.

Velyka Kateryna

Bila Tserkva National Agrarian University

TWO-WAY TRANSLATION METHODS OF TERMS IN PHYTOPATHOLOGY AND ENTOMOLOGY

Summary. The article is devoted to the two-way translation methods of terms in phytopathology and entomology. The analysis of translated terms has been carried out in these branches and the translation methods of non-equivalent terms have been proposed.

Keywords: phytopathology, entomology, term, equivalent translation, translation transformations, loan translation, transcoding, generalization.

Постановка проблеми. Лінгвістика інтенсивно займається всебічним вивченням термінографії та нових номінативних одиниць лексичного рівня, що обумовлено активністю процесу появи нових слів. Це стосується й структурно-семантичної природи та функціонально-стилістичного призначення термінів. Особливу увагу привертають терміни науково-технічних текстів в українській і англійській мовах. Існує проблема двостороннього перекладу усіх існуючих термінів у фітопатології та ентомології, які відсутні в сільськогосподарських, біологічних або інших вузькоспеціалізованих словниках. Також ця проблема пов'язана з нестачею двосторонніх українсько-англійських та англійсько-українських слоників у цих галузях сільського господарства та відмінністю терміносистем у двох мовах. Тому потрібно дослідити основні методи двостороннього перекладу термінів в цілому і визначити із них ті, які варто використовувати під час перекладу термінів у фітопатології та ентомології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вибір саме цієї теми не випадковий, оскільки перекладачі постійно працюють з різними науково-технічними текстами і їм вкрай важливо орієнтуватись у специфіці перекладу різних галузей науки, адже процес термінотворення термінів різний і безкінечний, часто з'являються нові терміни або запозичення, які швидко входять до нашої мови, що і створює проблему перекладу термінів у фітопатології та ентомології.

Проблематикою перекладу термінів займаються: Л. Білозерська, В. Даниленко, В. Лейчик, М. Мостовий, К. Тішечкіна, А. Біліченко, Д. Кравченко, І. Озарко, А. Суперанська, Г. Сидорчук, В. Вовкогон.

В.І. Карабан, Н.Г. Александрова, В.П. Даниленко досліджували двосторонній переклад, шляхи передачі термінів з англійської мови на українську і навпаки. Такий вид перекладу з однієї мови на іншу і навпаки й досі залишається потрібним і актуальним.

Виділення раніше невирішених частин проблеми. Дослідження визначається тим, що в межах українського перекладознавства ще не визначена теоретична й практична специфіка двостороннього перекладу термінів у фітопатології та ентомології.

Метою даної роботи є дослідження основних методів двостороннього перекладу термінів в цілому і визначення тих, які варто використовувати під час перекладу термінів у фітопатології та ентомології.

Виклад основного матеріалу. Фітопатологія та ентомологія – досить непрості галузі сільського господарства, що досліджують хвороби та шкідників рослин, методи захисту від них і вимагають розуміння термінів, знання їх синонімів під час перекладу.

А. Суперанська поділяє терміни на такі групи: 1) терміни-слова, що виражені одним словом, наприклад, disease – хвороба, pest – шкідник, bacteriosis – бактеріоз, 2) терміни-словосполучення, які складені з декількох слів і утворюють єдине поняття: common blight – бактеріоз; septoria blight – септоріоз 3) багатоконпонентні терміни, які складені більше ніж з трьох компонентів, а інколи лексеми можуть належити до різних частин мови: bacterial blights of beans – бактеріози бобів, tip yellowing and leaf roll – вертицильозне в'янення [6, с. 21].

За Я. Тагільцевою, основними способами утворення термінів є: словотворення з коренів та інших морфологічних елементів мови, афіксація (fungi – fungal – fungicide, bacteria – bacterial – bacteriosis, bacillus – bacillary – bacilli carrier, fusarium – fusarial – fusariosis, virus – viral – virus carrier, pathogen – pathogenicity), звуження значення терміну (gibberella disease of corn – гіберельоз,ascochytosis –ascochyta leaf spot (blight), церкоспороз – cercospora leaf blight) або запозичення (переважно з латинської та грецької мов: aphids – родина афіди або попелиці, цикади – cicades, thrips – трипси) [9, с. 31]. Саме такі

терміни можуть викликати проблему перекладу, адже вони мають різні значення в різних галузях науки, а іноді і в одній і тій же сфері: *cabbage bacteriosis* – бактеріоз капусти, але *common blight/ halo blight/ brown-spot blight/ fuscous blight of beans* – бактеріоз гороху; *sclerotium rot* – склероціальна гниль, але *grey mould* – сіра гниль, *sclerotinia rot* – біла гниль, але *sclerotium rot* – склероціальна гниль [10, с. 93–205; 11, с. 105].

По крокові дії дозволяють з'ясувати значення терміна в контексті і перекласти його рідною мовою, використовуючи еквівалентну термінологію. У практиці перекладу прийнято вважати адекватним або еквівалентним той переклад, який найкраще передає зміст і форму терміна.

Під «еквівалентними одиницями» розуміють терміни вихідної мови, що мають відповідники, а ті, що не мають відповідників – «безеквівалентними одиницями» мови перекладу. На основі відповідності термінів обирається відповідник [1, с. 43]. Якщо еквівалент терміна вихідної мови або мови перекладу відсутній – застосовують наступні методи двостороннього перекладу: калькування, транскодування, описовий переклад [2, с. 36]. Л. Білозерська пропонує також використовувати лексико-символічні трансформації (конкретизацію, генералізацію, смисловий розвиток), граматичні (членування речення, об'єднання речення, заміна однієї частини мови на іншу, переставлення), лексико-граматичні (антонімічний, додавання, вилучення) [1, с. 45].

Еквівалентний переклад, калькування, транскодування та генералізація – це найбільш уживані методи двостороннього перекладу проаналізованих термінів хвороб та шкідників рослин. Наприклад, для перекладу хвороб, що запозичені з латинської мови, вживають транскодування, оскільки їх вважають інтернаціоналізмами або частковими інтернаціоналізмами: *thrips* – трипси, *aphids* – афіди або попелиці, *nematode* – нематода, *phytophthora* – фітофтороз, *helminthosis* – гельмінтоз (як загальна назва шкідників та паразитів, перекладених з англійської на українську) [5, с. 163], [7, с. 93–150]. Хлороз – *chlorose*, фасціація – *fasciation*, гомоз – *gummosis* (як загальна назва непаразитарних хвороб, перекладених з української на англійську) [4, с. 193].

Часткове застосування транскодування, калькування та генералізації також можна прослідкувати в перекладі хвороб, що запозичені з латинської мови, але ці терміни як правило є багатокомпонентними словосполученнями в англійській та українській мовах: фузаріозне в'янення – *fusarium wilt*, бактеріоз помідорів – *tomato bacteriosis* (транскодування та калькування); філостиктоз листя – *phyllosticta leaf spot*, церкоспороз листя – *cercospora leaf spot* (генералізація та транскодування); фітофтороз – *phytophthora disease*, ризоктоніози – *rhizoctonia diseases* (транскодування і генералізація); в'янення листя – *leaf wilting* (калькування) [10, с. 193–305].

Інші терміни, де основна назва хвороби, або шкідника не запозичується з латинської мови в англійську, використовують еквівалентний переклад. Якщо еквівалент відсутній – використовують латинську мову як посередник для перекла-

ду, орієнтуючись на латинську назву збудника хвороби або шкідника: *blackleg of crucifers* – чорна ніжка (*Rhizoctonia solani* Kuehn., *Olpidium brassicae* Wor., *Pythium debaryanum* Hesse), *ergot of grains* – ріжки злаків (*Claviceps purpurea* Tul.), *Dutch elm disease* – графіоз (*Ceratocystis ulmi* (Buism.) Mor. (клас *Ascomycetes*, порядок *Plectascales*), коніціальна стадія – *Graphium ulmi* Schwarz (клас *Deuteromycetes*, порядок *Hyphomycetales*), *crown wart of alfalfa* – фізодерма люцерни (*Cladochytrium alfalfae* LAGERH., *Urophlyctis alfalfae*) [12, с. 235–285]. Оскільки існує проблема відмінностей у терміносистемах, варто при перекладі з англійської на українську використовувати калькування й частково генералізацію, як наприклад, із хворобою чорна ніжка та ріжки злаків або застосовувати описовий переклад тих хвороб, які відсутні в мові перекладу (терміносистемі) [8, с. 236–237].

При перекладі хвороб, що спричинені шкідниками, прослідковуємо обов'язковість застосування однозначного еквівалентного перекладу терміна, якщо називають вид шкідників в цілому: *mites* – кліщі, *slugs* – слимаки, *maggots* – личинки, *grasshoppers* – сарана, *crickets* – цвіркуни, *wireworms* – дротяники, *stink bugs* – щитники. Такі види шкідників досить легко знайти у перекладних сільськогосподарських словниках і навіть у сучасних електронних програмах типу «Агробаза», «Пологи комах», але є і ті, що до них невнесені.

Також, можна побачити синонімічний ряд назв в англійській та українській мовах. У довіднику “*Agricultural Insect Pests of Temperate Regions and Their Control*” подають роз'яснення щитників наступним чином:

Eurygaster spp

(*Eurygaster integriceps* Put.)

(*E. austriaca* Schr.)

Common name: Wheat shield bug, Sunn pests, Senn Bug

Family: (Pentatomidae)

Hosts:(main) wheat, barley

(alternative) Rey, maize and other Gramineae

Damage: The main damage is sap-sucking from young grains at the milky stage: damaged ears remain empty [17].

Електронна енциклопедія “Wikipedia” подає наступне визначення: a sunn pest is an insect belonging to a group representing several genera of the 'shield bug' (*Scutelleridae*) and 'stink bug' (*Pentatomidae*) Families, with the species *Eurygaster integriceps* being the most economically important [16]. У цьому поясненні знаходимо ще одну назву, незазначену вище – *stink bug*. *Stink bug* is a common name for several insects and may refer to any of several bugs in the *Pentatomidae* family of true bugs (hemipterans) [16].

“Encyclopedia of Entomology” визначає *stink bug*, як загальну назву для щитників, але при цьому назви *sunn pest* і *shield bug* (назва яку отримали щитники із-за форми пансеря), вживаються як їх різновиди [14].

Наступний переклад щитників знаходимо в електронному перекладному словнику Lingvo: 1)англійськоїнаросійську(*shieldbugs*–древесные щитники, килевики (*Acanthosomatidae*), *sunn pests* – відсутній переклад, *stink bugs* – щитни-

ки (Pentatomidae)), з російської на англійську (щитники (Pentatomidae) – stink bugs, shield bugs, stink bugs, також за алфавітом знаходимо термін щитники-черепашки – (Scutelleridae) shield-backed bugs; 2) з української на англійську (щитники – відсутній переклад, клоп-черепашка – chinch, corn-bug). При пошуку назв шкідників: chinch, corn-bug (з англійської на українську чи російську), – еквіваленти перекладу відсутні [13].

Знову звертаємось до “Agricultural Insect Pests of Temperate Regions and Their Control”, щоб визначити переклад назв chinch, corn-bug:

Blissus leucopterus (Say)

Common name: Chinch Bug

Family: Lygaeidae

Hosts (main): Maize, sorghums

(alternative): Wheat, millets, rice, barley, oats and many grasses.

Damage: Sap-sucking causes growth retardation and sometimes plant death, heavy infestations result in major crop losses [16].

За описом шкідників, можна зробити висновок, що між ними є спільні характеристики (sap-sucking pests), але все ж таки вони належать до різних видів, що відповідає терміну «клопи» в українській мові. Знаходимо підтвердження в підручнику «Сільськогосподарська ентомологія» та “Stinkbugs: Biorational Control Based on Communication Processes” (табл. 1):

Таблиця 1

<p><i>Рослиноідні клопи</i> харчуються клітинним соком рослин. Залежно від виду клопів різняться і рослинна їжа [5, с 205].</p>	<p>The majority of sap-sucking insects are in the orders Hemiptera (true bugs) and Homoptera (aphids, leaf and plant hoppers, and scales). Most of these insects are relatively small in size and injure the host in two ways: 1. directly by sucking the host of part of its food supply and water, producing necrotic spots in host tissue. 2. indirectly by introducing plant diseases [18].</p>
---	---

Шкідники з англійськими назвами: chinnch bugs, corn bugs, shield bugs, sunn pests, senn bugs, stink bugs, – можна вважати «клопами», stink bugs – «щитниками», що мають видову різноманітність (shield bug, sunn pests, senn bug). Chinch bug – це не «щитник», а «пшеничний клоп», що

не зустрічається в Україні, тому варто застосувати описовий переклад [15].

В Україні озиму пшеницю пошкоджують понад 20 видів рослиноідних клопів, які відносяться до комплексу фітофагів, що живляться як вегетативними, так і генеративними органами рослин [5, с. 236].

Під назвою «хлібні клопи» об'єднують кілька видів родини щитників-черепашок, які пошкоджують зернові культури. До цієї групи належать шкідлива, маврська, австрійська та вологолюбна черепашки. Для них характерна наявність великого широкого щитка, який прикриває крила і черевце [5, с. 236].

Тому, переклад видів шкідників ускладнюється, пошук відбувається за латинськими назвами в українських і англійських сільськогосподарських практикумах та електронній енциклопедії “Wikipedia”.

Нижче наведений приклад нашого перекладу назв шкідників, що мають велику видову різноманітність, деякі їх види у перекладних словниках відсутні (див. табл. 2).

У наведеному прикладі перекладу, можемо прослідкувати вживання синонімів для термінів не лише в англійській, а й в українській мові (щитник, клоп, клоп-черепашка).

Висновки. Отже, переклад шкідників та назв хвороб залежить від контексту лексем та їх сполучуваності з іншими. Основними методами двостороннього перекладу термінів є калькування, транскодування, еквівалентний та описовий переклад.

Пропонуємо перекладати терміни, що позначають назви хвороб рослин, із частковим застосуванням транскодування, калькування та генералізації за основною назвою хвороби, що запозичена із латинської мови: 1) в залежності від збудників хвороби (транскодування та генералізація); 2) в залежності від збудника і виду рослин (транскодування та калькування); 3) місця ураження (транскодування та генералізація).

Терміни, які незапозичені з латинської мови, потрібно перекладати еквівалентом, орієнтуючись на латинську назву шкідника або збудника.

Якщо існує проблема розбіжностей у терміносистемах варто застосовувати описовий переклад як у фітопатології так і у ентомології.

Цей алгоритм дозволяє з'ясувати значення терміна в контексті і перекласти його рідною мовою, використовуючи еквівалентну термінологію.

Таблиця 2

<p>Шкідлива черепашка та інші види хлібних клопів. Зерновим колосовим культурам шкодять клоп-шкідлива черепашка (<i>Eurygaster integriceps</i> Put.) маврська (<i>E. maurus</i> L.) і австрійська черепашки (<i>E. Austriacus</i> Schrk.). Іноді на поливних землях зернові може пошкоджувати вологолюбна черепашка (<i>E. Testudinarius</i> Leoffr.). Австрійська черепашка переважає в Лісостепу і на Поліссі, інші види – у Степу. В Лісостепу і Степу поширені також елія носата (<i>A. Rostrata</i> Boh.) і елія гостроголова (<i>A. Acumintana</i> L.). Характерною ознакою цих клопів є добре розвинута витягнута вперед трикутна голова. У Поліссі і Лісостепу зерновим культурам іноді шкодить гостроплечий щитник (<i>Carpocoris fuscispinus</i> Boh.). Характерно, що при значній кількості вологи чисельність цього клопа помітно збільшується і в Степу [3, с. 236].</p>	<p>Sunn pests and other stink bugs. Cereals are damaged by sunn pests (<i>Eurygaster integriceps</i> Put.), tortoise bugs (<i>Eurygaster maurus</i> L.), wheat shield bugs (<i>Eurygaster austriaca</i>.). Sometimes palearctic shield bugs (<i>E. testudinarius</i> Leoffr.) can damage cereals in the areas requiring irrigation. We can find wheat shield bugs mostly in the forest-steppe zone and woodlands, but another varieties – in the steppe zone. Wheat stink bug (<i>A. Rostrata</i> Boh.) and Bishop's Mitre (<i>A. Acumintana</i> L.) are spread in the forest-steppe and steppe zone. The main feature of these bugs is a shield-like triangular shape of their body. Sometimes shield bugs (<i>Carpocoris fuscispinus</i> Boh.) can wreck cereals in woodlands and forest-steppe zone. It is noticed, if there is enough humidity, the population of this stink bug increases considerably in the steppe zone as well.</p>
--	--

Список літератури:

1. Білозерська Л.П. Термінологія та переклад : [навчальний посібник] / Л.П. Білозерська, Н.В. Возненко, С.В. Радецька. – Вінниця : Нова книга, 2010. – 232 с.
2. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В.І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 303 с.
3. Облік шкідників і хвороб сільськогосподарських культур / В.П. Омелюта, І.В. Григороич, В.С. Чабан та ін.; За ред. В.П. Омелюти. – К. : Урожай, 1986. – 296 с.
4. Практикум із сільськогосподарської фітопатології [текст] Навч. Посіб. / В.Д. колодійчук, А.І. Кривенко, Н.І. Шушківська. – К. : «Центр учбової літератури», 2012. – 232 с.
5. Сільськогосподарська ентомологія : Підручник / За ред. Б.М. Литвинова, М.Д. Євтушенка. — К. : Вища освіта, 2005. – 511 с.: іл.
6. Суперанская, Подольская, Васильева, 2013. – Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология : Вопросы теории / А.В. Суперанская, Н.В. Подольская, Н.В. Васильева. – М. : УРСС Эдиториал, 2004. – 248 с.
7. Словник-довідник з фітопатології. Справочное издание / В.Ф. Пересипкін, Т.Г. Зражевська, В.М. Підоплічко, В.М. Лопатін; за ред. В.Ф. Пересипкіна. – К. : Урожай, 1985. – 200 с.
8. Тішечкіна К.В. Сільськогосподарські терміни в україномовних та англійськомовних словниках / К.В. Тішечкіна // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 9 : Сучасні тенденції розвитку мов. – 2014. Вип. 11. – С. 232–237.
9. Тагільцева Я.М. Специфіка складних слів аграрної термінології (на матеріалі сучасної англійської мови / Я.М. Тагільцева // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. – Сер. : Філологічна. – 2013. – Вип. 36. – С. 75–76.
10. Фитопатологический словарь-справочник. Дьякова Г.А. М. : «Наука», 1969.
11. Hall R. Compendium of bean diseases. St. Paul, Minnesota : APS Press, 1994.
12. John C.W. Plant Pathology. University of Wisconsin. McGraw-hill publication in the agricultural sciences; 1950.
13. Словник он лайн Lingvo. URL: <https://www.lingvolive.com/ru-ru>
14. Encyclopedia of Entomology. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=i9ITMiiohVQC&pg=PA4228&lpg=PA4228&dq=sunn+pest+definition&source=bl&ots=VYDmVvlOQR&sig=ACfU3U1oz9Nh2eqZGhjiwjqo0mz3QVST1w&hl=uk&sa=X&ved=2ahUKEwi8qbO11arhAhUyllsKHWapAvEQ6AEwCXoECAkQAQ#v=onepage&q=sunn%20pest%20definition&f=false>
15. Пшеничний клоп. URL: <https://vniikr.ru/files/pdf/spravochnik/8.%20%D0%9F%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%8B%D0%B9%20%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D0%BF%20Blissus%20leucopterus.pdf>
16. Назви шкідників. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Sunn_pest
17. Agricultural Insect Pests of Temperate Regions and Their Control. URL: https://books.google.com.ua/books?id=3-w8AAAAIAAJ&pg=PA250&lpg=PA250&dq=sunn+pest+Aelia+acuminata+L&source=bl&ots=9-WYUrIZM-&sig=ACfU3U0p3akB_nH2Uu_rBiRkH0toj64xWA&hl=uk&sa=X&ved=2ahUKEwj28cGmx_gAhUqp4sKHemBAb0Q6AEwDXoECAUQAQ#v=onepage&q=sunn%20pest%20Aelia%20acuminata%20L&f=false
18. 18 Stinkbugs: Biorational Control Based on Communication Processes. URL: https://books.google.com.ua/books?id=O4wmDwAAQBAJ&pg=PT26&hl=uk&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false